

УДК 329 (437)

ПОНЯТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПЕРШОЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ. ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Кушнір Наталія Петрівна,
викладач кафедри кримінального права
Ужгородського національного університету

Населенню нашого краю упродовж всієї історії рідко надавалась можливість скористатись перевагами демократичного суспільства. Конституція та закони Чехословаччини створили сприятливі передумови для розвитку усіх елементів правової культури і правосвідомості на території Чехословацької держави, в тому числі й на Підкарпатській Русі. Велику роль в цьому відіграла діяльність політичних партій, які своєю агітаційною та просвітницькою роботою прямо чи опосередковано сприяли підвищенню рівня правової та політичної культури населення.

Вивчаючи правовий статус політичних партій у 1-й Чехословацькій республіці, хотілося б звернути увагу на законодавче визначення поняття “політичної партії” та дослідити напрямки діяльності політичних партій, а також визначити їх роль у формуванні правової культури молодого держави.

У період 1-ї Чехословацької республіки, вивченню цього питання присвятили свої роботи такі науковці, як Вацлав Душіл та Йозеф Клімент. Особливу увагу привертає їх спільна праця під назвою “Об’єднання, збори та політичні партії”, видана у Празі в 1936 р. [1] В останні роки ряд цікавих монографій, що стосуються діяльності політичних партій на Підкарпатській Русі, опубліковано Маріаном Токарем [2].

Ставши частиною Чехословацької республіки, Підкарпатська Русь одночасно стає частиною її економічного та політичного життя. Багатонаціональний склад, різноманітні політичні вподобання населення, можливості, надані однією з найдемократичніших Конституцій того часу, стають передумовами масової появи великої кількості політичних партій та громадських об’єднань у Чехословаччині. Систематичне проведення виборів на Підкарпатській Русі сприяло виникненню політичних партій і на території нашого краю. Протягом тринадцяти років, починаючи з 1923 р., вибори проводились вісім разів і, зокрема чотири рази (у 1924, 1925, 1929 та 1935 роках) це були вибори до Народних Зборів [3, с. 26].

Партії були виразниками інтересів різних прошарків суспільства, вони формувалися за національною приналежністю, чи за сферою професійної діяльності її членів, за іншими критеріями.

Важко визначити точну кількість політичних партій, які діяли на території Чехословацької республіки, і на це є ряд причин, основною з яких була відсутність їх обов’язкової державної реєстрації.

Др. Вейр ще у 1922 році висловив думку про необхідність обов’язкової реєстрації політичних партій. Подібна пропозиція була висловлена й владою у 1934 р. Вона полягала в тому, що до виборів могли бути допущені лише ті партії, які пройшли реєстрацію в міністерстві внутрішніх справ. Проблемою, на кінець, стало саме визначення політичної партії, на якому не могли зійтись передусім політики. У березні 1935 року проект влади був знятий з обговорення як такий, що втратив актуальність [4, с. 154].

Програми партій, як правило, складались з трьох-чотирьох великих блоків (частин) і містили політичні, соціально-економічні, національно-культурні та релігійні завдання. Своїми програмними та політичними публікаціями, проведенням різного роду зборів, мітингів та інших громадсько-політичних заходів, своєю агітаційною та просвітницькою роботою політичні партії були значним чинником у формуванні політичної та правової культури. Головну роль діяльності політичних партій відігравала у формуванні правосвідомості населення, зокрема:

- компонентів правосвідомості – правової психології (сукупності настроїв, почуттів, емоцій, переживань з приводу права, окремих правових явищ) та правової ідеології (сукупності ідей, принципів, теорій, концепцій, які в систематизованій формі відображають і оцінюють правову дійсність);

- індивідуальної, групової, масової, суспільної правосвідомості. Передусім це стосується групової правосвідомості, яка існує лише на рівні соціальних груп (політичних партій, громадських організацій), верств населення;

- побутової, емпіричної правосвідомості.

Впродовж всього існування Чехословацької республіки кількість політичних партій постійно зростала. Їх нараховувалось не менше п’ятдесяти, з яких двадцять носили загальнодержавний характер, діяли на всій території держави і, як правило, приймали участь у виборах до парламенту, а близько тридцяти були локальними політичними пар-

тіями, діяли переважно в окремих частинах республіки і приймали участь у виборах до місцевих органів влади [5].

Політичне життя на Підкарпатській Русі у порівнянні з роками воєнними та передвоєнними – знало значного розвитку. Якщо під час входження до Австро-Угорської імперії на території Підкарпатської Русі не було жодної політичної партії, то в 1921 році їх нараховувалось вже 18, в 1922 році – 22 партії, а напередодні парламентських виборів кількість їх зросла до 30 [6, с. 30].

У літературі та юриспруденції існувала відмінність між поняттями “виборча партія” та “політична партія”. Виборча партія вважалась об’єднанням короткостроковим, створеним лише на період виборів, в той час як політична партія вважалась об’єднанням довготривалим. Поступово як в теорії, так і на практиці це розмежування зникло.

Діючі норми теоретично виходили з того, що політичні партії були специфічним засобом поділу, розшарування, суспільств демократичних. Тому велика кількість законів визнавала за політичними партіями провідну роль у формуванні державної влади.

Велика кількість політичних партій, що представляли різні соціальні, політичні, економічні інтереси населення було передусім показником демократизації суспільного життя краю. Однак ні Конституція, ні інші законодавчі акти першої Чехословацької республіки не давали чіткого визначення поняття “партії”. У ситуації, коли політичні партії відігравали головну роль особливо, що стосується виборів, було в певному розумінні парадоксом, що за весь період 1-ї Чехословацької республіки їх існування не було нормативно врегульовано в той час, як правовий порядок з ними рахувався.

Закон Чехословацької республіки №201/1933 “Про розпуск політичних партій”, який безпосередньо їх стосувався, не містив поняття політичної партії чи визначення її правового статусу. У ньому визнавалось фактичне існування партій та були сформульовані положення, як, в разі необхідності, ці утворення зруйнувати [1, с. 155].

Непряму відповідь на питання: “чим же була політична партія у 1-й Чехословацькій республіці?”, – можна отримати, дослідивши деякі нормативні документи цього періоду. Аналіз Конституції Чехословаччини від 29 лютого 1920 року №121, Закону “Про вибори до палати депутатів” від 29 лютого 1920 року №123, Закону “Про склад та повноваження сенату” від 29 лютого 1920 року №124 [7, с.284], Закону “Про виборчий суд” від 29 лютого 1920 року №125 і, нарешті, Закону “Про постійні виборчі списки” від 19 грудня 1919 року №663 у певній мірі дають достатню картину правового становища партій у Чехословацькій республіці.

Конституція Чехословацької республіки, Закон “Про вибори до палати депутатів” від 29 лютого 1920 року №123 та Закон “Про склад й повноваження Сенату” ” від 29 лютого 1920 року

№124 передбачали проведення виборів до верхньої та нижньої палат парламенту з використанням пропорційної виборчої системи.

У §21 Закону “Про вибори до палати депутатів” говориться, що не пізніше як за двадцять один день до виборів партії представляють головам окружних виборчих комісій списки кандидатів в двох екземплярах. Щоб списки кандидатів були дійсними, щонайменше 100 виборців, а у окремих округах – 1000 виборців повинні підтримати партію своїми підписами на цих списках [9, с. 271]. Крім того, списки кандидатів повинні були містити: назву партії; ім’я, прізвище, місце роботи та проживання кандидатів; зазначення уповноваженого партії та його заступника.

Назва партії та необхідна кількість підписів виборців на підтримку партії були істотними умовами для визнання списків кандидатів дійсними.

Якщо списки не відповідали цим вимогам, або коли різні списки містили однакові назви партій, чи назви, які не достатньо чітко відрізнялись одна від одної і недоляки ці не були усунуті, то у відповідності до §25 Закону “Про вибори до палати депутатів” такий список, на підставі рішення окружної комісії, визнавався недійсним. Рішення окружної комісії було остаточним.

Отже, політична партія не розглядається як тимчасове утворення, що формується лише на період проведення виборів. Про це також свідчить те, що, по-перше, назва партії є істотною умовою дійсності списків кандидатів. Ця назва повинна бути абсолютно відмінною від назв інших партій, щоб уникнути їх плутанини і чітко відрізнити одну партію від іншої. Наприклад Австрійський виборчий устав від 18 грудня 1918 року №115 переслідував суто технічну мету, і постановляв, що списки кандидатів повинні містити назву партії, однак якщо такої не має, то за назву береться прізвище першого у списку кандидата. Чехословацький закон, на відміну від австрійського, вважає назву партії істотною умовою дійсності списків. Міністерство внутрішніх справ вживало заходів щодо узгодження назви, якщо вважало, що в різних округах та сама партія подала списки під різними назвами (§26 Закону про вибори до палати депутатів від 29 лютого 1920 року №123). Отже, під партією розуміли не стихійне одиничне об’єднання, що виникло в певному окрузі на передодні виборів і у зв’язку з виборами, а постійнодіюче політичне об’єднання, діяльність якого могла охоплювати як декілька округів, так і всю територію держави.

По-друге, в §13 Закону “Про Виборчий суд” від 29 лютого 1920 року №125 3б. законів та розпоряджень, йшлося про втрату членства в партії вже після виборів [10, с.287]. З цього положення випливає, що діяльність партії не припинялась разом із закінченням виборів.

По-третє, в §14 Закону “Про вибори до палати депутатів” та §6 Закону “Про склад та повноваження Сенату” від 29 лютого 1920 №124 говорилося: якщо вибори обох палат відбуваються одні за

одними не більше як через чотири тижні, то їх проводять одні й ті самі виборчі комісії. Виборчі комісії склалися з представників від кожної партії, що брали участь у виборах, тому припинення діяльності партій з закінченням виборів зумовило б й припинення діяльності виборчих комісій. У вищевказаних законах також наголошується: в разі, якщо яка – небудь партія не брала участі у виборах до палати депутатів, але подала список кандидатів на участь у виборах до сенату, то члени виборчої комісії повинні бути доповнені представником від цієї партії.

Аналіз положень вищевказаних законів дає підстави зробити висновок, що партія могла самостійно існувати й до виборів, утворюватися незалежно від виборів і взагалі не брати у них участі.

Параграфом 54 Конституції регулювався порядок утворення 24-членного комітету, який діяв під час розпуску однієї з палат, чи у період між сесіями. Комітет складався з 16 представників, обраних палатою депутатів, та 8 представників, обраних сенатом. Вибори членів проводились за пропорційною системою, що вже саме по собі передбачало наявність в парламенті певних політичних об'єднань чи утворень. Ці утворення Конституція визначала як “партії”, “групи” ще їх називали “парламентськими клубами”. Якщо хто-небудь з членів комітету не міг виконувати свої обов'язки його заміщав заступник, якщо й останній не міг приступити до роботи – проводились додаткові вибори серед представників “клубу”, до якого належав вибулий член комітету [11].

Наведені положення Конституції свідчать про діяльність у парламенті стійких, стабільних, політичних об'єднань, груп. На практиці “парламентські клуби”, як правило, відповідали існуючим у державі політичним партіям, хоча це не було правилом.

Якщо цілі “парламентського клубу” співпадали з метою діяльності якоїсь партії, то він вважався одним з її органів. За Конституцією, саме парламентське політичне об'єднання, “клуб”, вважався партією. Це положення мало не тільки теоретичне, але й практичне значення. Так, якщо у позиціях партії та парламентської групи, “клубу”, виникали протиріччя, то парламентська група, з формально-юридичної точки зору, набувала ознак самостійної партії [12, с.137].

Таким чином, політичні партії, у відповідності до законодавства першої Чехословацької республіки, можна розглядати у двох вимірах:

1) політична партія виступає як об'єднання громадян, що підтримує спільну програму суспільного розвитку, і відіграє вирішальну роль в процесі виборів, це стосується як формування виборчих комісій, так і безпосередньої участі у виборах (у відповідності до Законів “Про вибори до палати депутатів”, “Про склад та повноваження сенату”, “Про виборчий суд та про постійні виборчі списки”);

2) політичну партію можна розуміти як певну парламентську групу, об'єднання, що підтримує спільну політику, та приймає участь у формуванні 24-членного комітету, який діє під час розпуску однієї з палат парламенту чи в період між сесіями.

Хоча у літературі досить багато уваги приділялось вивченню існуючих у першій Чехословацькій республіці політичних партій, аналізу їх програм та напрямків діяльності, однак актуальності набуває дослідження впливу політичних партій на розвиток політичної та правової культури населення однієї з найдемократичніших держав міжвоєнного періоду. У виборчому законодавстві цієї держави чітко простежувалось прагнення сприяти розвитку та становленню політичних партій як основи політичного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Dusil Václav, Jossef Kliment. Spolky, shromazdeni a politické strany. – Praha, 1936.
2. Токар М. Партії національних меншин Закарпаття (20-30 роки ХХ ст.) – Ужгород, 2002; Маріан Токар Руська Національно-Автономна Партія. Організація та діяльність. – Ужгород, 2000 та ін.
3. Podkarpatska Rus. Redigoval Dr. Jaroslav Zaloukal. – Bratislava, 1936.
4. Mates Pavel. Právní úprava postavení politických stran v první republice // Československo 1918 – 1938, osudy demokracie ve střední Evropě.2. Uspořádali: Valenta I., Voraček E., Harna J. – Praha, 1999.
5. Попов А. Политическое развитие за 10 летъ. // Карпаторусскія достиженія. – Ужгород, 1930.
6. Ліхтей І.М. Виникнення політичних партій: головні напрямки їх діяльності. / Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1995. – С.127; Лемак В. Конституційно-правовий статус Підкарпатської Русі та проблеми його реалізації. // Державно-правовий статус Закарпаття у складі Чехословаччини у 1919–1945 роках. – Ужгород, 1997.
7. Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1920. – Zákon Čís.124 ze dne 29. února 1920 o složení a pravomoci senátu.
8. Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1920. – Zákon Čís.123 ze dne 29. února 1920, kterým se vydává řád volení do poslancké sněmovny.
9. Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1920. – Zákon Čís.125 ze dne 29. února 1920 o volebním soudě.
10. Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1920. – Конституція
11. Старосольський В. Партія в Конституції Чехословацької республіки// Український Вільний університет у Празі. – Прага, 1927.